

Klaudia Skrzężyna

Słomniki i klucz słomnicki do końca XVIII wieku.

Studium z dziejów dóbr stołu królewskiego

Klucz słomnicki obejmował miasto Słomniki oraz wsie Miłocice, Słomniczki, Januszowice i Lipną Wołę. Położony był w odległości trzech mil na północ od Krakowa, nad rzeką Szreniawą. Wchodził w skład wielkorządów krakowskich, z którymi zaliczał się do utworzonych w 1590 r. dla Korony dóbr stołu królewskiego, zwanych ekonomiami. Był to majątek ważny, bo usytuowany bezpośrednio na zapleczu dworu królewskiego przed jego przeniesieniem się do Warszawy. Odgrywał on pewne znaczenie w dziejach zarówno polityczno-gospodarczych jak i społecznych regionu.

W pracy omówiono zarówno dzieje miasta, jak i wsi klucza słomnickiego. Starano się ukazać strukturę funkcjonowania organizmu miejskiego, poprzez przedstawienie jego ustroju, najważniejszych instytucji administracyjnych, ale także życia społeczno-gospodarczego. Ważnym było również zademonstrowanie mechanizmów wpływu polityki królewskiej, działalności wielkorządców i personelu wielkorządowego na życie publiczne ośrodka. W części poświęconej folwarkowi i wsiom podjęto próbę opisanie zagadnień dotyczących organizacji pracy i charakteru gospodarowania oraz ukazania warunków egzystencji chłopów.

Zakres chronologiczny pracy obejmuje zasadniczo stulecia od XVI do XVIII, jednakże dla przedstawienia genezy pewnych procesów należało sięgnąć do czasów odleglejszych. Wykorzystano też retrospektywnie kilka doniesień źródłowych z XIX stulecia.

Do opracowania rozprawy konieczne były wszechstronne studia nad źródłami o różnej proveniencji. Na bazę źródłową składają się unikatowe akta wielkorządów krakowskich, a w nich księgi i dokumenty sądu wielkorządowego, akta gospodarcze, takie jak inwentarze, rewizje i komisje majątkowe oraz rachunki, a także lustracje dóbr wielkorządowych. Ponadto wielce przydatne okazały się księgi grodzkie krakowskie oraz akta Sądu Wyższego Prawa Niemieckiego na Zamku Krakowskim, akta Komisji Porządkowej Cywilno-Wojskowej Województwa Krakowskiego, a w nich m. in. spisy ludności z lat 1790-1791. W pracy zostały wykorzystane również liczne źródła z Archiwum Kameralnego w Archiwum Głównym Akt Dawnych, jak i akta Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych, akta Archiwum Piłsudskich-Gniatowiczów, księgi poborowe, czy dokumenty pergaminowe i papierowe. Należy dodać

jeszcze wizytacje biskupie z Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, akta parafii Słomniki z Archiwum Diecezjalnego w Kielcach, księgi cechowe krawców, sukienników i tkaczy w Słomnikach. Ponadto zostały także wykorzystane pojedyncze akta i dokumenty znajdujące się w Oddziale Rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej, Archiwum Książąt Czartoryskich, Bibliotece Naukowej PAU i PAN w Krakowie, Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu oraz Archiwum Opactwa Cystersów w Mogile.

Spośród objętych kwerendą źródeł drukowanych najbardziej przydatne okazały się: Księga dochodów beneficjów diecezji krakowskiej, Księgi przyjęć do prawa miejskiego w Krakowie, Lustracje województwa krakowskiego, Lustracja dróg województwa krakowskiego z 1570 r., *Matricularum Regni Poloniae Summaria*, rachunki królewskie, podskarbińskie i wielkorządowe.

Badania nad słomnickim kluczem dóbr przyniosły kilka ważnych ustaleń i korekt. Udało się uzyskać obraz gospodarki ośrodka od czasów prosperity w wieku XVI, poprzez upadek w XVII, do ożywienia w XVIII stuleciu. Jej wzloty i upadki wynikały przede wszystkim z aktualnej koniunktury gospodarczej na rynku lokalnym i regionalnym krakowskim, zależały też od sytuacji politycznej w kraju. W stosunku do Słomnik nie sprawdziły się opinie o agraryzacji małych miast, zwłaszcza w okresach złej koniunktury gospodarczej. Przez cały czas prowadzona była w nich działalność rzemieślnicza, największa w specjalnościach spożywczych (w tym w produkcji trunków), odzieżowych i skórzanых. Choć mieszcianie posiadali role, to jednak nie one stanowiły podstawę dochodów. Niemniej produkty rolne wykorzystywano w rzemiośle, znajdowały się też w obrocie towarowym. Konkurencyjne w stosunku do miejskich gospodarstw rolnych było gospodarstwo plebańskie, które przejęło część ziemi, należącej od lokacji do Słomniczan. Ustalenia dotyczące wymiany handlowej przyniosły zaskakujące rezultaty, z których najciekawsze okazało się docieranie przez mieszkańców Słomnik do tak odległych rynków jak chociażby rynek niemiecki. Pod koniec XVIII w. doszło w handlu do specjalizacji nierogaczyną.

Interesujące wyniki przyniosło zbadanie struktury społecznej ludności zamieszkującej w mieście, w którym na przestrzeni stuleci XVII i XVIII w. podwoiła się ilość ludności komorniczej. Zaobserwowano swobodne przechodzenie ze stanu chłopskiego do mieszczańskiego, głównie poprzez naukę rzemiosła. Udało się wyłonić także kilka osób, które zrobiły karierę poza miejscem urodzenia.

Badania potwierdziły tezy historyków zajmujących się elitami miejskimi o systematycznym zamykaniu się kręgu osób w dostępie do władzy w obrębie coraz mniej licznej grupy osób. Władza przechodziła zarówno z ojca na syna, jak i poprzez

powinowactwo. Przybysze uzyskiwali możliwość awansu poprzez ożenek z mieszczkami słomnickimi. Badania ukazały unikatowe rozwiązania tutejszego ustroju miejskiego, chociażby w liczbie i sposobie wyboru rajców, czy też w XVIII w. przewagę wójtów sądowych w zarządzaniu miastem. Udało się też zauważyć znaczny wpływ dzierżawców na ograniczanie autonomii mieszczan.

Folwark w słomnickim kluczu dóbr był typem gospodarstwa rolno-hodowlanego. Jego wielkość zmniejszyła się z ponad 13 łąnów 30 morgowych w XVI w. do 9 łąnów w drugiej połowie XVII w. Stosowano uprawę zbóż ozimych i jarych, w tym największą popularnością cieszyło się żyto, uprawiano też pszenicę, jęczmień, tatarkę, ciecierzycę, rośliny strączkowe (głównie groch). Zakładano sady owocowe i ogrody warzywne. Hodowano bydło rогate, świnie, owce, oraz drób (kury, gęsi, kapłony i kaczki). Prowadzono też gospodarkę rybną. Do celów gospodarczych wykorzystywano nadrzeczne łąki i pastwiska. Dzięki dostępowi do rzeki Szreniawy w kluczu rozwijał się także przemysł młynarski i sukienniczy.

Ludność wsi klucza słomnickiego dzieliła się, jak niemal wszędzie w kraju, na kmieci, zagrodników i chałupników. Największe przychody stanowiły czynsze miejskie, wieś natomiast, oprócz skromniejszych czynszów, dostarczała darmowej siły roboczej. Duże zyski płynęły z młynarstwa, piwowarstwa i gorzelnictwa. Dość znaczne dochody uzyskiwano z karczmarstwa, przy czym zakupne karczmy wiejskie znajdowały się w polskich rękach, zaś karczma dworska dzierżawiona była Żydom w XVIII wieku.